

MUSEUMS &avisen

Nr. 2

1982

3. årg.

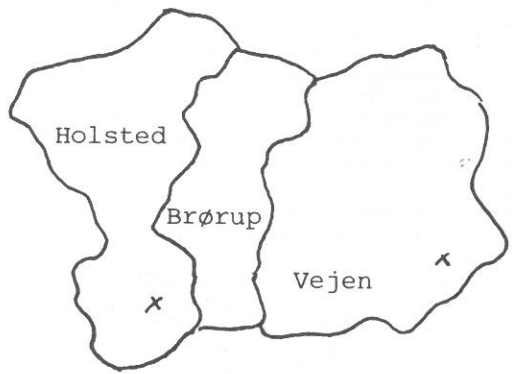
INDHOLD:

J.Wilh.Rasmussen
 fortæller om
 "En ærlig tolder
 fra Andst."

"Ribeområdets
 bebyggelseshistorie"
 - en undersøgelse,
 der også vedrører
 Føvling sogn.
 Ved Stig Jensen.

Den årlige udflugt
 - en tur til
 marsken.

DE LOKALHISTORISKE ARKIVER

- HOLSTED** LOKALHISTORISK ARKIV FOR HOLSTED KOMMUNE
Administrationsbygningen, Højmarksvej 20, 6670 Holsted.
Åbningstid: onsdage kl. 16.00 - 17.30. Tlf. 39 20 66.
Leder: Chr. Carstensen. Tlf. 39 22 59.
- Formaliseret samarbejde med
AÅSTRUP SOGNEARKIV, der ledes af Olga Pedersen,
Boldingvej 16, 6752 Glejbjerg. Tlf. 19 82 80.
- BRØRUP** HISTORISK ARKIV FOR ERØRUP OG OMEGN
Brørup Bibliotek, Stadionvej 4, 6650 Brørup.
Åbningstid: torsdage kl. 15 - 17.
Leder: Holger Nielsen. Tlf. 38 22 15.
- Arkivets årsskrift kan købes ved henvendelse til
Holger Nielsen.
- VEJEN** LOKALHISTORISK ARKIV FOR VEJEN KOMMUNE
Er flyttet fra biblioteket til det gamle kommunkontor
på Museumspladsen - Østergade 2, 6600 Vejen.
Åbningstid: onsdage kl. 15.30 - 17.30. Tlf. 36 55 99.
Leder: J.Wilh.Rasmussen.
- Afdelinger i Andst, Gesten, Malt og Veerst-Bække sogne.

EN ÆRLIG TOLDER I ANDST

Han hed Jeppe Johnsen, født i Skodborg 1786 som søn af en kongelig patruljebetjent, så han er vokset op med et godt kendskab til smuglere og deres streger.

Den ansås ikke - hverken dengang eller i vore dage - for noget forbryderisk at smugle. Forskellen er, at dengang blev de kongelige patruljebetjente og deres "edsvorne karle" tit fristet over evne, for - som en toldbetjent dengang sagde: "...når man nu får en speciedaler på det ene øje og en anker brændevin på det andet - hvordan skulle man så kunne se, at nogen driver kreaturer over åen udenom toldstederne."

Men med Jeppe Johnsen var det noget andet - ham havde smuglerne respekt for, og han var ubestikkelig. Han har sin egen historie:

I folketællingen af 1834 står bl.a.: Jeppe Johnsen, Patrolbetjent, Dannebrogsmænd, 48 år, Ellen Margrethe Lorentsdatter, hans kone, Mette Marie, hans datter, 12 år, Esther Kathrine, hans datter, 11 år, Anders Knudsen, 33 år, edsvoren karl. Og på et matrikelkort fra den tid står ved nuværende gård, Lystbo, Stationsvej 32: Toldbetjent Johnsen. Men af skøde- og panteprotokollen fremgår det, at "Hs.May.Kongen" ejer den, altså den er tjenestebolig, og retten til at bruge gårdens jorder m.m. er altså en del af lønnen, som det også gjaldt for præster, degne og skolelærere på den tid. Hans navn - eller hans kones navn - dukker op ved mange barnedåb under faddere, og i skøde- og panteprotokollerne står han tit opført som ejer af pantebreve og lignende,

At han var velhavende, kom vel af, at han afslørede så mange smuglere - det gav nemlig 40% af smuglergodsets værdi. At han var agtet - trods sit erhverv, som man dengang ikke regnede - var uden tvivl, fordi han var ubestikkelig.

At han var dannebrogsmænd er en anden historie, og den kommer nu: Han bliver indkaldt til livgarden. Fredag den 27. juli 1811 står han kongevagt, da kronprinsen, senere Frederik VI, vender hjem fra en ridetur.

Pludselig træder en mandsperson, en svensk kornet i civil, van Schmerfeldt, ind på kronprinsen og forlanger at få ham i tale. Da kronprinsen afviser ham, trækker han en pistol frem og truer med at skyde ham. Kronprinsens adjutant griber til og vrister pistolen fra ham, men han har en pistol mere fremme i det samme. Da er skildvagten, garder Jeppe Johnsen, sprunget til og tager dels pistolen, dels svenskeren så hårdt i nakken, at han ikke kan røre sig. De øvrige vagter kommer nu til og tager sig af svenskeren.

Det følgende forhør afslører, at van Schmerfeldt flere gange er blevet afvist af kronprinsen. Han var forelsket i prinsesse Juliane. Da det ikke hjalp, fik han tilhold om ikke at vise sig i Danmark i det hele taget. Nu vil han have taget hævn ved at dræbe kronprinsen.

Kort efter holdes der parade. Garder Jeppe Johnsen kaldes frem for fronten. Kronprinsen hæfter egenhændigt dannebrogsmændenes hæderstegn på garderens bryst - han havde jo reddet kronprinsens liv. Samtidig spurgte kronprinsen, om Jeppe Johnsen havde et ønske. Det havde han. Alle ventter, han vil bede sig fritaget for tjeneste og blive hjemsendt. Men til alles store forbavselse beder J.J. i stedet om, efter sin soldatetid at måtte blive ansat ved toldgrænsen mellem hertugdømmet Slesvig og Nørrejylland, Kongeåen, som patruljebetjent.

Det blev han, og han fik lov til at bestemme, hvor hans tjenestebolig skulle ligge. Han valgte

et sted, hvor både Kongeåen og Kolding Å er smallest og derfor lettest kan passeres uden om de lovlige overfartssteder: Andst sogn, hvor højderyggen og dermed vandskellet ligger, og som sagt langs den vej mod syd, der idag hedder Stationsvej. - Der går mange historier om smuglere og toldere, og rapportbøgerne, der ligger i toldarkiverne, er endnu ikke tømt for beretninger. Den ubestikkelige tolder, der bosatte sig et vigtigt sted for sit arbejde, blev hurtigt kendt og frygtet. Et par historier skal her berettes:

Det smuglerne prøvede på, var at indføre billige varer sydfra, f.eks. tekstilvarer og stærke drikke, især brændevin, udenom toldstederne. På samme vis prøvede kreaturhandlere at udføre kreaturer uden at betale told.

En dag kom en mand sydfra til Skodborg Vesterkro og havde en pakke manufakturvarer med, som skulle bringes over til Vejen. Værten talte med krokarlen derom - det var ikke første gang - og denne påtog sig at ride til Vejen over et af de mange vadesteder over Kongeåen, som de troede kun var kendt af dem, og så aflevere pakken et aftalt sted. Han fik pakken på hesten, og af sted gik det til vadestedet mellem Skudstrup og Lille Andst. Da han kom ned til åen, så han, at der stod en hest skjult under bakkerne, og en mand gik nede ved åen og fiskede nok så uskyldigt. Karlen kendte ham straks: det var Jeppe, han var kendt for at "ligge på lur". (Tolderne havde ikke uniform, kun en slags politiskilt). Krokarlen lod, som om han ikke så J.J. Han red rask over åen, og så gik der ad Vejen til, alt hvad hesten, en ren hurtigløber, kunne strække. J.J. kom i en fart på hesten og bagefter. Han råbte flere gange til karlen; at han skulle standse, men denne havde fået så meget forspring, at han fik pakken i hus, inden J.J. nåede frem. J.J. skældte ud og spurgte, hvorfor han ikke standsede, da han råbte på ham? Nå - det havde han ikke hørt! Men hvorfor red han så stærkt? Jo,

han ville se, hvor hurtigt hesten kunne rende. Så kunne J.J. ikke stille noget op, for han kunne ikke lave husundersøgelse uden tilladelse fra sin overordnede, og det ville tage tid. I den tid kunne varen bringes af vejen, og blot den var 1 mil nord for grænsen, var man fri.

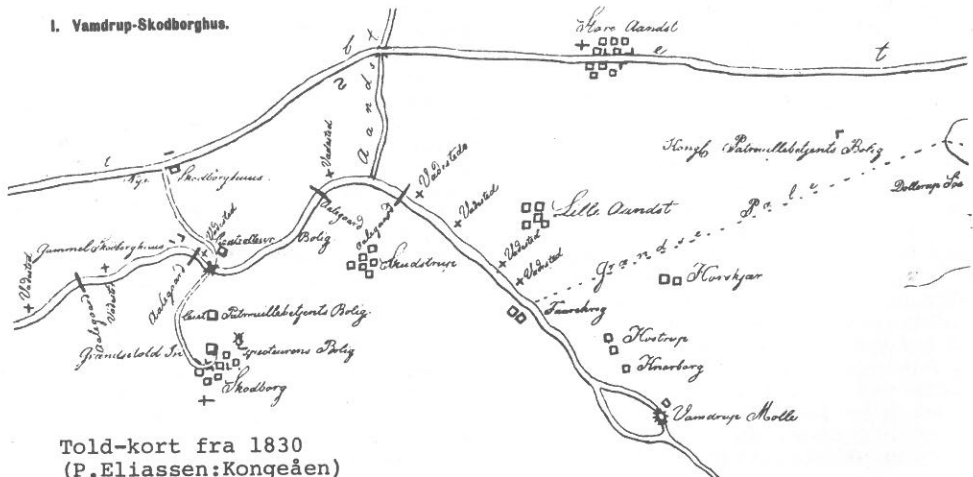
Det er jo naturligvis de for smuglerne heldige tilfælde, der er blevet husket blandt folk. I rapportbøgerne står andre, hvor udfaldet blev til fordel for tolderne og dermed for staten og toldernes pengepung.

Som regel gik det fredeligt til, men der kan også berettes om slagsmål og drab. At enkelte smuglere var rå og hensynsløse, fortæller følgende historie:

En dag gav J.J. sig i følge med en spritsmugler, der kom gående med et brændevinsanker på skulderen på en vej, der førte ned mod et af de mange vadesteder over Kongeåen. J.J. kendte ikke manden og troede, at han heller ikke kendte ham. Han gav sig i snak med manden og spurgte, om det ikke var strengt at bære ankeret? Jo, det var det. Om han ikke skulle løse ham af? Det fik han lov til - så kunne manden jo bedre holde øje med denne Johnsen - "for det er en skajl Karl". Lige så snart J.J. havde fået ankeret på skulderen, drog

smugleren en knippel frem og slog ham ned, tog ankeret og gik sin vej, idet han sagde: "Lig du nu der, bette Jep, til blodet løber af dig!" - Men J.J. kom sig, skønt det varede længe.

Mølleren på Rolles Mølle ved Lunderskov, Th. Povlsen, drev smugleri med brændevin. Han boede jo lige ved åen, der dannede toldskellet. En dag kom der et stort læs brændevin sydfra og blev læst af lige på den anden side åen - altså på den slesvigske side. Det så J.J., og han sørgede for, at der blev stillet toldkarle på vagt på den nørrejydske side, der så skulle konfiskere det, så snart det blev bragt over åen. Mølleren så det og lo - han skulle nok narre dem. En dag fik toldkarlene travlt; de så langt borte en brændevinstønde blive lagt på en vogn og kørt bort. Den var ikke kommet ret langt, før de havde indhentet den, og de forlangte vogn med ladning og kusk og mølleren - for ham var det - ført til Kolding. Mølleren protesterede, men måtte makke ret, selvom han påstod, at der kun var vand i tøndene. Toldkarlene lod den kendte de godt. Ja, men de kunne jo lukke op og smage på indholdet - toldkarlene bare morede sig. Men piben fik en anden lyd, da de kom til Kolding,

og toldforvalteren måtte indrømme, at der kun var vand i tøndene. Bedre blev det ikke, da mølleren anlagde sag imod dem for tabt arbejdsfortjeneste og afsavn af vand og vogn osv. Men medens toldkarlene havde været optaget af dette, var den rigtige ladning brændevin af møllerenes folk forlængst bragt over åen og i sikkerhed.

Da J.J. en dag var i Dollerup, fik han øje på en kone, om hvem han vidste, at hun havde været på arbejde på Østerbygård i Vamdrup (syd for toldskellet). Nu var hun på vej hjem, og hun skulle nok have lejlen (madkassen) fyldt med brændevin eller andet. Han opdagede hende først, da hun var omtrent hjemme ved sit hus - han satte efter hende for at se, hvad hun havde i lejlen. Hun var klar over hans hensigt og løb, alt hvad hun kunne - han efter - hun vil ind ad sin dør, men kan ikke få den op. Resolut smider hun lejlen ind i huset gennem en manglende tavle i bindingsværksmuren og kravlede selv efter - det gælder jo at komme i hus, for der har tolder ingen ret til at komme. Men J.J. får fat i hendes skørt - det var lavet af godt, hjemmegjort vadmel og stærkt - og J.J. var stærkere end konen, så hun måtte ud! Dog: lejlen var i huset, og så kunne J.J. lige så godt opgive sagen, for inden han fik tilladelse til husundersøgelse, var lejlen naturligvis gemt af vejen.

Men Jeppe Johnsen var altså så glad for at bo i Store Andst, at han blev boende der, selv efter at han ved toldgrænsens ophævelse efter treårskrigen i 1850 blev pensioneret. Han var respekteret som den ubestikkelige og retsindige mand, han var. Han blev dog tit drillet af bønderne: Enhver ælling siger jo JÆP!

Den 9. juli 1840 bliver hans datter Mette Marie gift med en gårdmandssøn fra Bastrup sogn, Niels Andersen Nielsen, og her kunne fortælles om en strid mellem Hjarup-Vamdrups præst og Andst-Gestens præst om bryllups-offeret, idet bruden var fra Andst, men vielsen foregik i Vamdrup, men det vedkommer ikke denne sag. Derimod betyder det

noget, at Mette Marie bliver gårdmandskone på Lykkesholm i Bastrup ved Vamdrup. Bastrup var før 1864 en del af hertugdømmet, og der var en del tvivl om grænsedragningen. Niels Andersen Nielsen og et par andre gårdmænd i ejerlavet fremsendte en adresse om at måtte få grænsen til at gå NORD om deres gårde - de var med andre ord tyskvenlige. På det tidspunkt bor den gamle hadersmand Jeppe Johnsen hos sin datter og svigersøn, som altså er tyskvenlig. Grænsen kommer til at gå SYD for Bastrup. På grund af deres tyskvenlighed var Niels Nielsen og hans medunderskrivere kommet i modsætningsforhold til de øvrige beboere. De tvinges til at flytte med til Lindendal ved Haderslev. Hans svigersøns fætter på Bastrupgård var også underskriver, men han klarede frisag, da hans kone og børn mod hans vidende og vilje havde pyntet vinduerne med små dannebrogslag.

I kirkebogen for Gammel Haderslev sogn står under den 26. januar 1870: Jeppe Johnsen, alias Duus, pensionist, boende på Lindedal, født Skodborg 27. oktober 1786, søn af gårdejer John Jepsen sammesteds og hustru Mette Lauridsdatter og gift med Ellen Margrethe Lorensdatter, der er afgået ved døden i Bastrup, Vamdrup sogn. Af dette ægteskab er tvende børn i live: Mette Marie, gift med Niels Andersen Nielsen, Lindedal, hvor den gamle døde, og Esther Kathrine, gift med sadelmager Carl Theodor Jensen i Haderslev. Alder: 83 år 3 måneder 5 dage. Sygdom: Alderdom. Han jordes på Vamdrup kirkegård 1. februar 1870.

Kilder:

Landsarkiverne i Viborg og Åbenrå.
Hermansen: Skodborg sogns historie.
Flere artikler i Historisk Samfund for Ribe Amts Årbøger.
Matrikelkort.
Folketællinger.
Skøde- og panteprotokoller.
Livgardens historie.
P. Eliassen: Kongeåen.

J.Wilh.Rasmussen, Andst.
Lokalhistorisk Arkiv.

RIBEOMRÅDETS BEBYGGELSESHISTORIE

For godt et års tid siden indledtes en undersøgelse af den bebyggelsesmæssige og landskabsmæssige udvikling i Ribeområdet fra stenalderen til idag. Undersøgelsen foretages af Den antikvariske Samling i Ribe med støtte fra Statens humanistiske Forskningsråd samt med hjælp af 17 forskere fra hele landet. Arbejdet forventes i alt at strække sig over 3 år.

Det er første gang man i Danmark gennemfører en sådan undersøgelse hvor arkæologer, historikere, arkitekter og naturviden-

skabsfolk arbejder hånd i hånd. Det giver projektet en stor videnskabelig bredde, og det er spændende at se, hvorledes de forskellige eksperter supplerer og støtter hinanden.

For flere perioders vedkommende råder vi dog kun over meget få fund. Det står især sørgeligt til med to tidsaldre - nemlig stenalderen samt overgangen fra vikingetiden til middelalderen. Dette forsøger vi imidlertid at råde bod på.

For at kaste bedre lys over bebyggelsen i vikingetiden og

Kort over Den antikvariske Samlings virkeområde. Det er dette område, som indgår i undersøgelsen.

Projektdelegerne samlet i Ribe ved det første møde den 6. februar 1981. Siden er gruppen udvidet til 17, ligesom der er sket enkelte udskiftninger.

den tidlige middelalder gennemføres således en række prøvegravninger i september og oktober dette år. Disse placeres bl.a. i Spandet, Farup, Darum, og Føvling sogne.

Med hensyn til stenalderen har vi forsøgt at afhjælpe fundmanglen ved en kampagne, hvor Den antikvariske Samling har tegnet, fotograferet og registreret et stort antal stenredskaber, som er i privat eje. Efter endt registrering tilbageleveres de lånte oldsager til ejeren. Denne kampagne - som stadig er i gang - har været en stor succes, og de ind-

komne oplysninger bearbejdes af de forskere, som er med i projektet. Det har medført, at områder, som før var fundtomme, nu er repræsenteret i stenalderens bebyggelsesbillede. Desuden er oldsagstyper, man ikke kendte fra dette område, dukket op.

Føvling sogn ligger nordøstligst i det område, som Den antikvariske Samling er museum for. Derfor omfattes Føvling også af de omtalte bebyggelsehistoriske undersøgelser. Det førte i marts måned dette år til et samarbejde mellem Museumsforeningen for Holsted, Brørup og Vejen kommuner og Den antikvariske Samling i Ribe,

idet medlemmer af Museumsforeningen hjælper Samlingen med at indsamle de oldsager i Føvling sogn, som er i privat eje. Efter endt registrering tilbageleveres disse igen til ejeren.

De involverede medlemmer fra Museumsforeningen sørger for, at følgende oplysninger følger med de lånte oldsager:

- 1) Fundsted (så præcist som muligt).
- 2) Hvornår blev fundet gjort og af hvem.
- 3) Fundomstændighederne (f.eks. ved pløjning eller andet markarbejde).
- 4) Hvem der ejer redskaberne.

- 5) For at gøre indsamlingen så god som muligt spørges også, om folk kender til andre arkæologiske fund fra egnen - f.eks. brandpletter, oppløjede sten, skår og lignende.

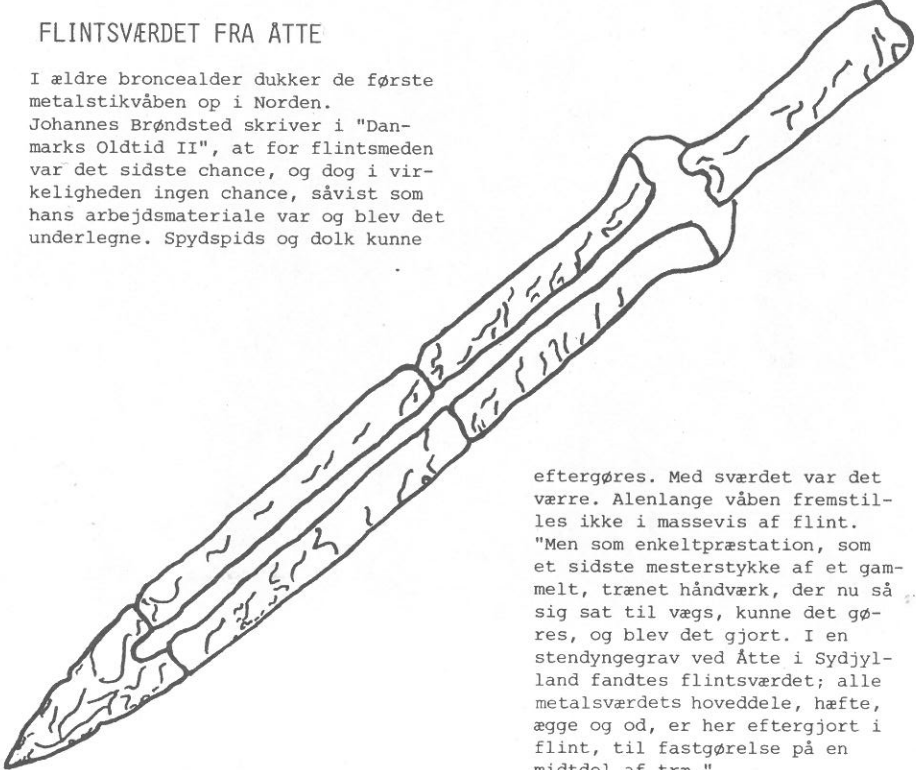
På Den antikvariske Samling i Ribe er vi glade for det samarbejde med Museumsforeningen, som herved er kommet i stand. Vi håber, det vil fortsætte og udvikle sig til bedst mulig gavn for begge parter.

Ribe, april 1982

Stig Jensen

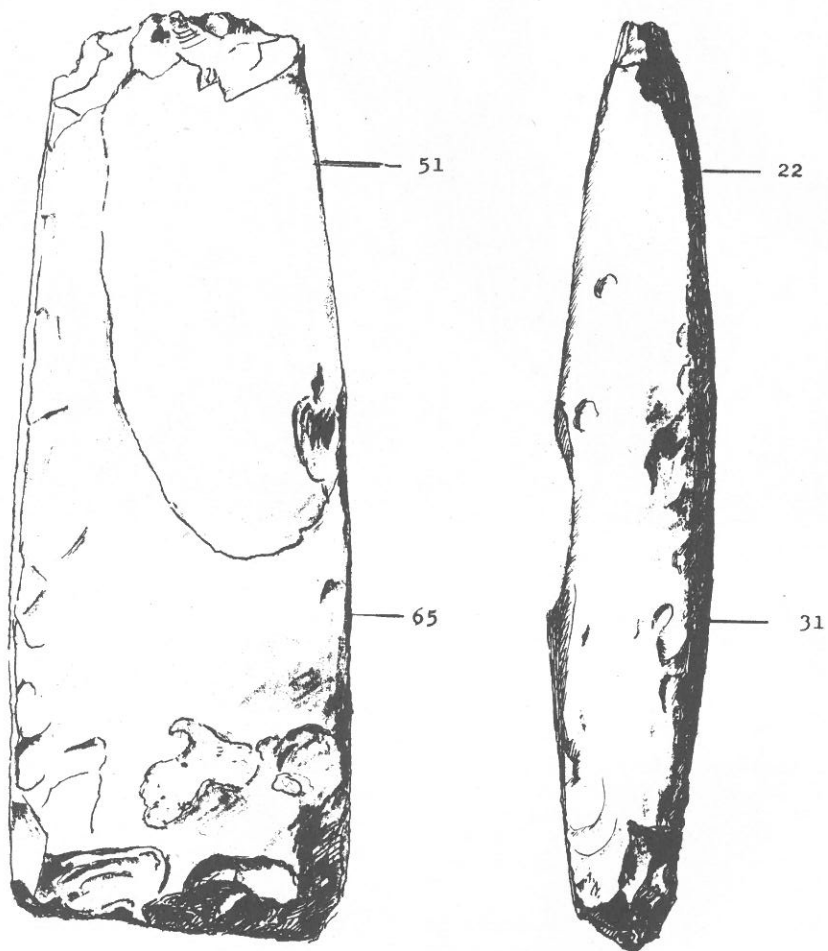
FLINTSVÆRDET FRA ÅTTE

I ældre bronzealder dukker de første metalstikvåben op i Norden. Johannes Brøndsted skriver i "Danmarks Oldtid II", at for flintsmeden var det sidste chance, og dog i virkeligheden ingen chance, såvist som hans arbejdsmateriale var og blev det underlegne. Spydspids og dolk kunne

eftergøres. Med sværdet var det værre. Alenlange våben fremstilles ikke i massevis af flint. "Men som enkeltpræstation, som et sidste mesterstykke af et gammelt, trænet håndværk, der nu så sig sat til vægs, kunne det gøres, og blev det gjort. I en stendyngegrav ved Åtte i Sydjylland fandtes flintsværdet; alle metalsværdets hoveddele, hæfte, ægge og od, er her eftergjort i flint, til fastgørelse på en midtdel af træ."

ASR 137 F1 A4

Tegning af økse fra Lundsmark

Rejsegilde på den store forsøgsmølle i Askov 1897.

Et af de mange møllebilleder, der er dukket op siden udstillingen i 1980.

REGNSKAB 1981

Indtægter:

Sparekasse- og girobeholdning	kr. 6.797.24
Tilskud fra Brørup, Holsted og Vejen kommuner	kr. 9.000. -
Tilskud fra Ribe amts Museumsråd	kr. 12.000. -
Kontingent	kr. 4.350. -
Renter af indestående i Sparekassen og giro	kr. 206.62
	<u>kr. 32.353.86</u>

Udgifter:

Foredrag og møder	kr. 568. -
Museumsavisen	kr. 2.251.76
Annoncer og porto	kr. 1.013.95
Fotopapir og kontorartikler	kr. 2.036.05
Udgifter til udflugt	kr. 294.60
- bygningsgruppen	kr. 4.922.51
- vævegruppen	kr. 2.743.17
- arkæologigruppen	kr. 2.408.64
Andel i køb af museumsgenstande	kr. 5.000. -
Sparekasse- og girobeholdning	kr. 11.115.18
	<u>kr. 32.353.86</u>

Status pr. 31. december 1981.

Aktiver:

Sparekasse- og girobeholdning	kr. 11.115.18
Beholdning af rapporter - anslået	kr. 3.000. -
Andel i museumsgenstande	kr. 5.000. -
	<u>kr. 19.115.18</u>

Passiver:

kr. 0

Foranstående regnskab er revideret og sammenholdt med bilagene. Beholdningen i Sparekassen og på girokonto er dokumenteret. Til regnskabet haves ingen bemærkninger.

Holsted, den 17. februar 1982.

Holger Nielsen C. Carstensen

Regnskabet fremlagt på generalforsamlingen den 23. februar 1982 og godkendt.

BESTYRELSEN 1982

På generalforsamlingen genvalgte de tre bestyrelsesmedlemmer, der var på valg: Johannes Hansen, Brørup - Harald Iversen, Holsted - David Madsen, Føvling.

Ligeledes genvalg af suppleanterne Ingvor Filtenborg, Andst, og Kaj Hansen, Vejen og af revisorerne Holger Nielsen, Brørup og Chr. Carstensen, Holsted.

Vejen kommune er i bestyrelsen repræsenteret ved Anders Seekjær, Brørup ved Th. Bolvig, og for Holsteds vedkommende har Carsten Bolding afløst Birgit Harbo.

Bestyrelsen har konstitueret sig med Johannes Hansen som formand. Næstformand David Madsen. Kasserer C. Baastrup Nielsen. Sekretær Agner Frandsen.

ARSMØDE

Til orientering for egnsmuseumsforeningens medlemmer bør nævnes, at Dansk historisk Fællesforening, Dansk kulturhistorisk Museumsforening, Sammenslutningen af lokalhistoriske Foreninger og Sammenslutningen af lokalhistoriske Arkiver holder årsmøde på Askov Højskole i dagene 27., 28. og 29. august. - Arkiverne i Holsted, Brørup og Vejen holder åbent hus for mødedeltagerne om eftermiddagen den 28. august.

Egnsmuseumsforeningen bidrager med en revideret udgave af Poul la Cour - udstillingen fra 1980.

MARSK - TUR

Egnsmuseumsforeningen inviterer på udflugt til marsken

L ø r d a g d e n 1 1 . s e p t e m b e r

Bus afgår kl. 12
fra Vejen station

over ruten:

Torvet Askov 12.10

Brørup station 12.20

Brørup Korsvej 12.25

Brugsen,
Holsted by 12.35

Holsted Station 12.40

Ankomst Møgeltønder kirke
13.45

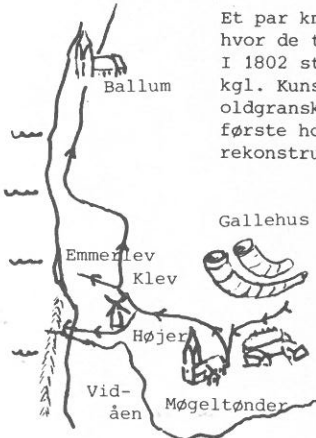
Kaffe på grøftekanten -
tag termokanden med.

Højer\Mølle 15.30.

Det fremskudte dige 17.00.

Emmerlev Klev Strandhotel 18.30.
Her spises den medbragte madpakke.

Hjemme igen ved 20.30 - tiden.

Et par km. nord for Møgeltønder ligger Gallehus Skov, hvor de to guldhorn fandtes i henholdsvis 1639 og 1734. I 1802 stjal degnesønnen Niels Heiderich dem fra Det kgl. Kunstkammer og omsmeltede dem. Til alt held havde oldgranskeren Ole Worm i 1644 omhyggeligt tegnet det første horn. På grundlag heraf har det været muligt at rekonstruere det enestående fund. Hornene er fra o.400.

Møgeltønder kirke, der tidligere hørte under Schackenborg, er i disse år under omfattende restaurering. Mange spændende ting fra kirkens lange historie er kommet for dagens lys, bl.a. et loftsmaleri.

I Højer vindmølle fra 1856 åbnedes i 1977 et "Marskmuseum". Gennem udstilling og lysbilledforedrag fortælles om digebyggeriet og om de stormfloder, der har hærget egnen. Fra møllen kører vi forbi Højer gamle sluse til slusen ved det nye, fremskudte dige.

Tilmelding senest torsdag den 9. september til Johannes Hansen, Brørup, tlf. 38 11 14, eller Agner Frandsen, Askov, 36 14 97.

HOLSTED - BRØRUP - VEJEN EGNENS MUSEUMSFØRENING

Formand: Johannes Hansen, Søndergade 50, 6650 Brørup, tlf. 38 11 14

Kasserer: C. Baastrup Nielsen, Danmarksgade 4, 6600 Vejen, tlf. 36 06 21

MUSEUMSAVISEN: Hanne Frandsen, Kirkevej 7, Askov 6600 Vejen, tlf. 36 14 97